

DET ÅLÄNDSKA SAMHÄLLET DEL 1

Samhällskunskap årskurs 4 - 6

Materialet är sammanställt av

Siw Kyrkslätt-Henriksson
hösten 2015

INNEHÅLL

Mänskliga och medborgerliga rättigheter.....	3
Demokrati.....	3
Vad är demokrati?.....	3
Direkt och representativ demokrati.....	4
Förenta nationerna (FN) och dess roll.....	5
Tema Flyktingar.....	6
Rättigheter och skyldigheter.....	6
Mänskliga rättigheter.....	6
Barnens rättigheter.....	7
Vårt samhälle - Åland.....	8
Kommunerna.....	8
Kommunens uppgifter.....	10
Kommunfullmäktige.....	10
Kommunstyrelse och nämnder.....	11
Självstyrelsen.....	11
Bakgrund.....	11
Lagtinget.....	12
Landskapsregeringen.....	13
Val.....	14
Demilitariseringen.....	15
Flaggan.....	17
Ålänningens sång.....	18
Åland i omvärlden.....	19
Åland i Finland.....	19
Presidenten.....	19
Riksdagen.....	19
Regeringen.....	20
Landshövdingen.....	20
Statens ämbetsverk.....	20
Ålandsdelegationen.....	20

Åland i Norden.....	21
Nordiska Rådet	21
Nordiska ministerrådet.....	22
Hallå Norden.....	22
Nordens Institut på Åland	22
Åland i EU	23
Euro	23
Näringar.....	24
Sjöfart och turism	24
Primärnäringar och industri	25
Arbetsmarknad.....	25
Media och kommunikation	26
Media.....	26
Kommunikationer och IT	26
Åländska traditioner	28
Sjöfågeljakt	28
Valborgsfirande	29
Självstyrelsefirande	30
Midsommarfirande.....	30
Skördefesten	32
Lilla jul-firande.....	32
Julutsopning	33
Mat	34
Dialekter	37
Författare och skrivare	37
Övrigt.....	37

DEMOKRATI

VAD ÄR DEMOKRATI?

Människor som lever tillsammans måste bestämma hur deras samhälle ska organiseras och styras. Det finns två grundläggande skillnader i hur detta kan göras – antingen får alla, eller i alla fall de flesta, vara med och bestämma eller så bestämmer några få. Det är detta som är skillnaden mellan demokrati och diktatur.

Demokrati handlar om alla människors lika värde och rättigheter. Finland är en demokrati och där finns rättigheterna angivna i vår grundlag. Demokrati är ett gammalt grekiskt ord som betyder folkstyre. Demokrati började användas för cirka 2500 år sedan i den grekiska staden Aten. Där fick alla fria män vara med och bestämma hur staden skulle styras. Någon riktig demokrati var det ändå inte eftersom kvinnor och slavar inte fick vara med och bestämma.

I en diktatur är det nästan tvärtom jämfört med demokrati. Då är det bara en ledare som bestämmer över folket och hur landet ska skötas. Det finns inte samma rättvisa och frihet som i en demokrati. Människorna får inte uttrycka sina åsikter och får heller inte skriva vad de vill. Människor kan bli avrättade i vissa diktaturer om de uttrycker sig på ett "felaktigt" sätt.

Demokrati betyder att:

- Alla får vara med och bestämma
- Alla människor är lika mycket värda
- Alla har samma rättigheter t.ex. att få gå i skola
- Ingen får diskrimineras, det vill säga behandlas sämre t.ex. på grund av sin hudfärg, sitt språk, sin religion, om man är pojke eller flicka
- Alla har samma skyldigheter, t.ex. att betala skatt
- Alla får tycka vad de vill
- Alla får skriva vad de tycker i böcker, tidningar och på nätet. Alla får spela vilken musik de vill, måla vilka tavlor de vill och göra film och teater om vad de vill

Diktatur betyder att:

- En eller några få bestämmer över alla andra
- Människor får inte tycka eller säga vad de vill
- Böcker, filmer och sånger kan bli förbjudna för att de berättar saker som ledarna inte vill att folket ska få höra
- Folket har ingen tillgång till Internet eller så är vissa webbsidor nedstängda
- Den som inte lyder ledaren eller ledarna kan bli straffad
- De som bestämmer använder våld och tvång för att tvinga människor att lyda
- Ledarna tycker att vissa människor är mer värda än andra
- Alla har inte samma rättigheter och skyldigheter
- De som bestämmer struntar i att lyssna på andra

Källa: <http://papunet.net/ll-sidor/wp-content/uploads/2011/01/S%C3%A5-h%C3%A4r-fungerar-v%C3%A5r-demokrati.pdf>

DIREKT OCH REPRESENTATIV DEMOKRATI

Det som bara har med oss själva att göra t.ex. vad vi köper, var vi bor och vem vi lever ihop med bestämmer vi oftast själva. Andra frågor som kanske rör bostadsområden eller medlemmarna i en klubb diskuteras av alla inblandade och olika aktiviteter bestäms sedan tillsammans. Det kallas **direkt demokrati**.

Det finns också frågor som rör en kommun, hela landskapet Åland eller hela landet. Då är det praktiskt omöjligt att alla är med och fattar beslut och istället väljer vi ut några representanter som får bestämma åt oss andra. Det sker vart fjärde år när det är val till kommun, lagting och riksdag. Det sättet kallas för **representativ demokrati**.

Länkar

Direkt och representativ demokrati <https://www.youtube.com/watch?v=65bS2gpXeNU>

Så håller ni möte https://www.youtube.com/watch?v=AuQRJ_R9NLI

Magister Berg förklarar demokrati och diktatur <https://www.youtube.com/watch?v=Xy-CGxdOy7Q>.

Vem bestämmer? - En serie om demokratibegreppet, Lärarhandledning:
http://www.ur.se/mb/pdf/handledning/101659_Vem%20bestammer.pdf

Dröm om demokrati – en serie om hur demokratin i Sverige fungerar. Skillnaden mellan diktatur och demokrati förklaras. Vilka är valen man kan rösta i och hur fördelas den politiska makten efter valresultaten? Vad är fri press och vad är propaganda? En serie från UR så den skildrar svenska förhållanden men stora delar är användbara. <https://urplay.se/program/205417-drom-om-demokrati-att-rosta>

Vad betyder demokrati? Varför är det viktigt med demokrati
http://www.minstemme.no/oppgaver/demokrati_og_deltaking

FÖRENTA NATIONERNA (FN) OCH DESS ROLL

FN är en unik organisation som består av självständiga stater som gått ihop för att arbeta för fred i världen och för att tillsammans hjälpa länderna att göra ekonomiska och sociala framsteg. Ingen annan organisation företräder alla världens länder på det sätt som FN gör.

Organisationen bildades den 24 oktober 1945 då FN:s stadga trädde i kraft. Andra världskriget var då slut och målet var en bestående världsfred. Alla människor skulle få ett bättre liv och kränkningar av mänskliga rättigheter skulle bekämpas. Alla nationer skulle fritt få bestämma sin framtid. Från början hade FN 51 medlemsländer, i dag har antalet medlemmar ökat till 193. Finland blev medlem i FN 1955.

FN representerar inte någon särskild regering eller ett enskilt folk. Det är en organisation där självständiga stater är medlemmar. FN kan bara göra det som medlemsstaterna bestämmer och kan inte tvinga ett land att göra något. Undantaget är beslut som fattats av FN:s säkerhetsråd, som är bindande för FN:s medlemsstater.

Hur FN ska fungera beskrivs i en stadga. I stadgan beskrivs syftet, vilka befogenheter och uppgifter FN har, hur den ska vara uppbyggd. Här står även vilka rättigheter och skyldigheter medlemmarna har.

Nationernas förbund (NF) var en föregångare till FN och upprättades 1920, strax efter första världskriget. Avsikten med NF var att förhindra omfattande krig. Det upplöstes 1946 men slutade redan fungera i samband med andra världskrigets utbrott. Mer information om NF finns bl.a. här <https://www.so-rummet.se/fakta-artiklar/latta-fakta-om-nationernas-forbund-nf>.

FN:s mål och huvuduppgifter

Enligt FN:s stadga är två av de viktigaste målen:

- Att upprätthålla internationell fred och säkerhet
- Att utveckla vänskapliga förbindelser mellan länder

FN har många underorgan och leds av en generalsekreterare. Två av de mest kända underorganen är UNHCR - FN:s flyktingorgan som ger rättsligt skydd och nödhjälp åt flyktingar och UNICEF - FN:s barnfond som arbetar för att barns grundläggande behov ska tillgodoses.

Källa och fakta om FN <http://www.so-rummet.se/fakta-artiklar/forenta-nationerna-fn>

Medlemsländer <https://www.globalis.se/Laender>

På svenska FN-förbundets sida www.varldskoll.se kan du hitta statistik, jämföra länder, ta reda på hur det står till just nu och få en glimt av hur det skulle vara att leva någon annanstans.

Presentation och skolmaterial om FN 70 år (ur rikssvensk synvinkel): https://fn.se/wp-content/uploads/2016/08/FN_70a%CC%8Ar_skolmaterial_WEBB.pdf

Skolmaterial om FN-dagen 2017 https://fn.se/wp-content/uploads/2016/08/Utveckling_skolmaterial_2017_final.pdf

TEMA FLYKTINGAR

En sammanställning av material för att kunna jobba med temaområdet flyktingar: Tema Flyktingar, se lärarhandledningen på <https://www.sklararhandledning.ax/maenskliga-och-medborgerliga-raetti>.

Ordförklaringar

FN:s säkerhetsråd eller **Säkerhetsrådet** är ett av Förenta nationernas sex huvudorgan. Rådet har "upprätthållande av internationell fred och säkerhet" som sitt ansvar. Säkerhetsrådet består av 15 medlemmar varav fem är permanenta medlemmar. Dessa är: USA, Storbritannien, Frankrike, Ryssland samt Kina. De fem permanenta medlemsländerna har vetorätt och kan var för sig stoppa ett beslut i rådet.

Vetorätt är när en part kan säga nej till ett beslut och då blir beslutet stoppat.

RÄTTIGHETER OCH SKYLDIGHETER

MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

Efter andra världskriget (1939 - 1945) beslöt FN att människor över hela jorden ska ha vissa rättigheter. Alla länder följer inte den överenskommelsen. Några av rättigheterna är:

- Rätt till liv och frihet – Det betyder att slaveri är förbjudet.
- Äganderätt - Man får äga ett hus, bil, personliga saker, utan att behöva vara rädd för att det ska bli stulet av myndigheterna (staten).
- Åsiktsfrihet och yttrandefrihet - Du får säga och tycka vad du vill (men inte förtala någon eller begå hets mot folkgrupp till exempel).
- Religionsfrihet - Muslim? Kristen? Jude? Ateist? Hindu? Buddhist? Satanist? Du har rätt att tro på vilken religion du själv vill.
- Föreningsfrihet/mötesfrihet - Alla har rätt att starta föreningar, politiska partier eller andra organisationer så som fackföreningar för att förändra i samhället.
- Tryckfrihet - Tidningarna får inte förhandsgranskas av staten innan de publiceras.
- Jämlikhet - Alla är lika värda oavsett kön, hudfärg och religion till exempel.

Källa: <http://www.deltaskolan.se/wp-content/uploads/2014/09/demdik.pdf>

Om mänskliga rättigheter: <http://www.manskligarattigheter.se/sv/de-manskliga-rattigheterna/pa-latt-svenska-vad-ar-manskliga-rattigheter>

Ett kortspel om mänskliga rättigheter: <https://fn.se/engagera-dig/fniskolan/metod-material/manskliga-rattigheter-for-klassrummet/ratt-at-alla/>

BARNENS RÄTTIGHETER

Barnkonventionen består av bestämmelser om barns rättigheter. Där står det att alla barn och ungdomar upp till 18 år har samma rättigheter. Den 20 november 1989 antog FN:s generalförsamling "Konventionen om barnets rättigheter". Den består av 54 artiklar, stycken med olika rubriker. Ingen annan konvention om mänskliga rättigheter har någonsin fått så stor uppslutning över hela världen som Barnkonventionen.

De stater som har anslutit sig till Barnkonventionen, har lovat att de följer det som står i den. Alla jordens länder utom USA har valt att följa konventionen.

Så snart man gör något som på något sätt berör barn, ska man tänka efter vad som är bäst för det enskilda barnet. Och då är det viktigt att ta reda på vad barn själva tänker och tycker.

Åländska Rädda barnens webbplats om Barnkonventionen <http://raddabarnen.ax/vad-gor-vi/barnkonventionen>

Svenska Rädda Barnens webbplats om Barnkonventionen <http://www.raddabarnen.se/om-oss/barnkonventionen/>

Vad då rätt? Hur då? Tips och inspiration hur barn kan vara med och påverka:
<http://www.raddabarnen.se/Documents/ung-och-skola/Du%20har%20r%C3%A4tt.pdf>

Quiz - Vad kan du om Barnkonventionen: <http://www.raddabarnen.se/om-oss/barnkonventionen/quiz-vad-kan-du-om-barnkonventionen/39821/>

Material för lärare om Barnkonventionen: <http://www.raddabarnen.se/om-oss/barnkonventionen/larare/>

Åland är ett självstyrkt, demilitariserat och enspråkigt svenskt landskap som är en del av Finland. Självstyrelse betyder att ett landområde får bestämma om sina egna angelägenheter.

Ålands lagting stiftar lagar inom de områden där det får sköta lagstiftningen. Ålands landskapsregering är förvaltningen som verkställer och administrerar självstyrelsen. Val till lagtinget hålls vart fjärde år. För att få rösta måste man ha fyllt 18 år och det krävs att man har hembygdsrätt. Man behöver inte ha hembygdsrätt för att få rösta i kommunala val som också hålls vart fjärde år.

Kortfakta om Åland: <http://www.norden.org/sv/fakta-om-norden/nordiska-laender-och-faeroearna-groenland-och-aaland/fakta-om-aaland>

Så fungerar Åland: <http://www.aland.ax/flytta/sa-fungerar-aland/>

British Airways film om Åland: <https://vimeo.com/114234764>

Vackra bilder från Åland: <https://vimeo.com/68356244> (inget ljud)

KOMMUNERNA

Det finns 16 kommuner på Åland; en stad, nio landsbygdskommuner och sex skärgårdskommuner. De 15 landsbygds- och skärgårdskommunerna har nästan samma kommungränser som de gamla socknarna. En socken bestod av de invånare som hörde till samma kyrka. Oftast ligger det således en gammal kyrka i centrum av dessa kommuner. Kommunerna är Brändö, Eckerö, Finström, Föglö, Geta, Hammarland, Jomala, Kumlinge, Kökar, Lemland, Lumparland, Saltvik, Sottunga, Sund och Vårdö.

Mariehamn, som är Ålands enda stad, grundades 1861. Mariehamn ligger på en långsmal udde och där finns en djup hamn och närheten till farleden mellan Åbo och Stockholm. Mariehamn är Ålands minsta kommun till ytan men störst när det gäller folkmängden. Sottunga är Ålands och hela Finlands minsta kommun med sina lite mer än 100 bofasta invånare.

Enligt lagen om Ålands självstyrelse är alla åländska kommuner enspråkigt svenska. Över 4 procent av dem som bor på Åland har finska som modersmål. Idag talas mer än 60 olika språk (som modersmål) på Åland.

Bild: [Ålandmunicipalities](#) by [Electionworld](#) CC BY-SA 3.0

Vad är en kommun:

https://www.lemland.ax/sites/www.lemland.ax/files/attachments/page/vad_ar_en_kommun.pdf

Ålands kommunförbund: <http://www.kommun.aland.fi/standard.con?iPage=45&m=151>

KOMMUNENS UPPGIFTER

Kommunerna kan bestämma mycket själva och kan vara organiserade på lite olika sätt. Vissa verksamheter är de ansvariga för enligt lag, andra områden sköter de frivilligt.

Kommunerna har enligt lag ansvar för verksamheterna:

- barnomsorg
- grundskolan
- äldreomsorg
- social service (barnskydd, handikappservice, missbrukarvård, utkomststöd)
- plan- och byggfrågor
- renhållning
- vatten och avlopp
- räddningstjänsten
- kultur och bibliotek

Annan verksamhet som sker frivilligt är till exempel:

- fritidsverksamhet
- bostäder
- näringsliv

Den service som alla kommuner ger ska vara likvärdig, men behöver inte vara likadan. Det är invånarna i kommunen som genom val bestämmer hur politiken ska se ut.

Länkar till kommunernas hemsidor: <http://www.aland.ax/fakta/kommunerna/>

KOMMUNFULLMÄKTIGE

Kommunfullmäktige, som i Mariehamn kallas stadsfullmäktige, är det högsta beslutande organet i kommunen. Kommunfullmäktige väljs i oktober vart fjärde år av alla som bor i kommunen.

Fullmäktige godkänner bland annat kommunens budget, det vill säga beslutar om hur kommunens pengar ska användas. Kommunfullmäktige väljer kommunstyrelse och övriga kommunala nämnder samt beslutar vad nämnderna ska arbeta med. Allmänheten är välkommen att lyssna på fullmäktiges möten. Handlingarna är offentliga. Det betyder att du får läsa det fullmäktige har beslutat. Det kan du göra på ditt kommunkansli eller på kommunens webbplats.

KOMMUNSTYRELSE OCH NÄMNDER

Kommunstyrelsen, som utses av kommunfullmäktige, leder och samordnar allt arbete i kommunen. Styrelsen ansvarar också för kommunens ekonomi.

Alla ärenden i kommunfullmäktige förbereds i kommunstyrelsen. Till sin hjälp har kommunstyrelsen en egen förvaltning. Det är de som jobbar på kommunkansliet. Kommunens högsta tjänsteman är kommundirektören.

De flesta kommuner har flera nämnder, som utses av fullmäktige och är ansvariga för olika områden. Byggnadsnämnd och skolnämnd är exempel på nämnder i en kommun.

Innan ett ärende kommer till kommunstyrelsen och fullmäktige har det oftast förberetts i någon av nämnderna. Kommunfullmäktige och kommunstyrelsen har gett nämnderna rätt att besluta i vissa frågor.

Kommunernas invånarantal mm. <https://www.asub.ax/sv/statistik/befolkning>

Kommunvapnen <https://www.kommunforbundet.fi/kommuner>

Se även kapitel Demokrati om att hålla möte och olika sorters demokrati

SJÄLVSTYRELSEN

BAKGRUND

Åland är en del av Finland men har rätt att bestämma en hel del på egen hand. Självstyrelsen ger ålänningarna rätt att stifta lagar om sådant som handlar om Åland och bestämma om hur de skattepengar som staten betalar tillbaka till Åland ska användas. De som stiftar lagar kallas för lagting och motsvarar ett lands riksdag. Lagtinget tillsätter landskapsregeringen, Ålands regering.

Så länge man vet har ålänningarna talat svenska och haft en kultur som varit väldigt lik den svenska. Åland tillhörde också det svenska riket och tidvis hade ålänningarna ganska stor rätt att bestämma själva. Efter kriget 1808–1809 hörde Finland och Åland till Ryssland. Åland blev på så sätt en del av storfurstendömet Finland. När det ryska tsardömet började falla i spillror hölls i augusti 1917 ett hemligt möte mellan samtliga åländska kommuner vid Ålands folkhögskola. Där beslöt man att be om att få höra till Sverige igen. Några representanter för ålänningarna tog sig över till Sverige och framförde önskan till den svenska kungen och regeringen. Representanterna hade också ett dokument med sig, en så kallad massadress. Den hade skrivits under av de flesta vuxna på Åland.

I december 1917 blev Finland en självständig republik. Finland ville behålla Åland men kunde tänka sig att ge Åland en form av självstyrelse. Finlands riksdag antog därför år 1920 en självstyrelselag, men den accepterade inte ålänningarna.

Det blev en svår fråga att lösa vart Åland skulle höra och hur Åland skulle styras och Nationernas förbund (NF) fick ta hand om frågan (läs mer om NF under rubriken Förenta nationerna och dess roll). NF:s råd fattade i juni 1921 beslut om en kompromiss: Åland hör till Finland men får självstyrelse med vissa speciella rättigheter. Finland garanterade att språket på Åland förblir svenska och att bara bofasta ålänningar får äga mark och bedriva näringar på Åland. Sverige garanterades att öarna skulle förbli demilitariserade.

Julius Sundblom: <http://www.julius.ax/>

Fakta om självstyrelsen <http://www.aland.ax/fakta/sjalvstyrelsen/>

Självstyrelsens historia <http://www.aland.ax/fakta/sjalvstyrelsen/historia/>

LAGTINGET

Ålands lagstiftande församling eller "riksdag" heter lagting. När Åland fick sin självstyrelse hette den landsting men bytte namn (1993) till lagting. Namnet byttes för att inte förväxlas med de rikssvenska landstingen och för att namnet skulle vara detsamma som på Färöarna, som också har självstyrelse. Lagtinget tillsätter landskapsregeringen som är Ålands regering.

I självstyrelselagen för Åland beskrivs hur självstyrelsen ska fungera. Den lagen kräver flera beslut innan den kan ändras eftersom den är en så kallad grundlag. För att få ändringar krävs det att Finlands riksdag och Ålands lagting är överens om ändringarna. Den nu gällande självstyrelselagen, som är den tredje, trädde i kraft den 1 januari 1993.

I självstyrelselagen finns bestämmelser bland annat om

- lagtinget och lagstiftningsbehörigheten (vilka områden Åland får besluta om)
- landskapsregeringen
- språket
- hembygdsrätten
- den ekonomiska självstyrelsen

Inom dessa områden får lagtinget stifta lagar

- undervisning, kultur och fornminnen
- hälso- och sjukvård
- miljövård
- näringslivets främjande
- vägar, broar och landskapsfärjor
- kommunalförvaltning
- polis
- post
- radio och TV

Inom dessa områden stiftar riksmyndigheterna lagar

De här områdena får Ålands lagting inte lagstifta om. Här gäller rikets lagar på samma sätt som i övriga Finland

- utrikesförvaltningen
- rättsväsendet, t.ex. domstolarna och åklagarna
- tullväsendet
- statsbeskattningen
- banker, bolag och föreningar
- sjukförsäkring och folkpension

För att Åland ska kunna vara med och påverka i Finlands riksdag har Åland en representant i riksdagen. Den representanten (riksdagsledamoten) väljs på samma sätt som man väljer ledamöter i övriga Finland.

Lagtinget: <http://www.aland.ax/fakta/alands-lagting/>

LANDSKAPSREGERINGEN

Lagtinget väljer vilka som ska sitta i landskapsregeringen. Regeringen kan ha 5 - 8 medlemmar och lantrådet är ordförande. Lagtinget förhandlar med de olika politiska grupperna för att få en så bred majoritet som möjligt. Detta kallas parlamentarism.

Landskapsregeringen har så kallad verkställande makt. Det betyder att lagtinget stiftar lagarna efter att landskapsregeringen har förberett lagförslag. De godkänner också budgeten efter att landskapsregeringen förberett ett budgetförslag. Landskapsregeringen verkställer beslut som fattats av lagtinget och upprätthåller lag och ordning. Till sin hjälp har landskapsregeringen en allmän förvaltning som består av sex avdelningar. De som jobbar där har som uppgift att hjälpa landskapsregeringen och ge service till allmänheten.

Den allmänna förvaltningen vid Ålands landskapsregering har hand om förvaltningen på alla de områden som, enligt självstyrelselagen, ska skötas av landskapet i stället för av staten. Således sköter landskapsregeringen och den allmänna förvaltningen uppgifter som i övriga Finland regeringen, de olika ministerierna och olika ämbetsverk har hand om.

Landskapsregeringen: <https://www.lagtinget.ax/sjalfvstyrelsen/landskapsregeringen>

VAL

Demokratiska länder har allmänna val till beslutande församlingar. I dessa val gäller allmän och lika rösträtt. Det innebär att varje medborgare över en viss ålder har rösträtt med en röst per person. Det är fria val - ingen annan får bestämma vad väljaren ska rösta på. Det är också hemliga val - väljaren är inte tvungen att visa eller berätta hur han eller hon röstat.

Vid allmänna val går man till en vallokal, fyller i en valsedel och lägger den i en valurna. De som inte kan närvara på valdagen, till exempel på grund av resa till annat land, kan erbjudas möjlighet att förhandsrösta en tid före det egentliga valet. Då alla röster avgetts räknar särskilda rösträknare ihop rösterna och meddelar resultatet.

Kommunalval

Alla kommuner har ett kommunfullmäktige, i Mariehamn kallas det för stadsfullmäktige. Det är val till fullmäktige vart fjärde år. Antalet ledamöter i kommunfullmäktige beror på hur stor kommunen är. Du måste vara 18 år och ha bott i en åländsk kommun minst ett år innan valet för att få rösta på den person man vill att ska vara med i fullmäktige. Du ska också vara 18 år för att kunna ställa upp i valet dvs. vilja bli vald.

Lagtingsval

Lagtinget består av 30 ledamöter. De väljs också vart fjärde år. Du måste vara 18 år för att få rösta på den person du vill att ska vara med i lagtinget. Du ska också vara 18 år för att kunna ställa upp i valet dvs. vilja bli vald. Du ska dessutom ha hembygdsrätt för att både rösta och ställa upp i lagtingsvalet. De som blir invalda kallas lagtingsledamöter och det kallas att "sitta i lagtinget".

I tidningen Nya Åland finns en serie som kallas Nyans politikskola. Där finns information om lagtinget, regeringen, kommunen, valsystemet

Val: <http://www.val.ax/>

Hembygdsrätten

Åländsk hembygdsrätt är som ett lokalt medborgarskap på Åland. Alla som föds på Åland och som har minst en förälder som har hembygdsrätt får automatiskt också det.

Inflyttade som bott mer än fem år på Åland och som kan visa att de kan svenska kan ansöka om hembygdsrätt. Du måste ha hembygdsrätt för att rösta, vara valbar i val och för att ha rätt att äga mark i landskapet. Du måste även ha hembygdsrätt för att bedriva näring på Åland men det kan du beviljas undantag för.

Kravet på hembygdsrätt gäller rätten att äga fast egendom. De bestämmelserna finns för att bevara jorden i den åländska befolkningens ägo, så att inte personer utanför Åland kan komma och köpa mark bara för att de vill och har råd.

Hembygdsrätten: <http://www.regeringen.ax/aland-omvarlden/alandsk-hembygdsratt>

DEMILITARISERINGEN

Åland är demilitariserat och det betyder att militär inte får uppehålla sig på Åland och att landskapet inte får befästas. Åland är också neutraliserat och ska hållas utanför krigshändelser.

När Åland från och med 1809 blev en del av det ryska kejsardömet började Ryssland bygga en stor fästning i Bomarsund på fasta Ålands östra sida. Under Krimkriget anfölls fästningen av trupper från Frankrike och England, som var Rysslands fiender. Vid freden i Paris 1856 måste Ryssland gå med på att Åland demilitariserades.

När Nationernas förbund år 1921 beslöt om till vilket land Åland skulle höra gjorde man också en internationell överenskommelse. I den överenskommelsen (Ålandskonventionen) skrev man på nytt under att Åland skulle vara demilitariserat och samtidigt bestämde man att Åland skulle vara neutralt.

Åländska pojkar som har hembygdsrätt är befriade från värnplikt. Detta gäller också finska medborgare som flyttat till Åland före tolv års ålder och som fått hembygdsrätt. Demilitariseringen är inte orsaken till att någon blir befriad från värnplikt utan befrielsen är i första hand ett sätt att skydda det svenska språket.

Karta över Bomarsund

<https://www.google.se/maps/place/Bomarsunds+F%C3%A4stning,+Sundsv%C3%A4gen,+22530,+%C3%85land/@60.2124907,20.2378946,17z/data=!3m1!4b1!4m2!3m1!1s0x468ae65a3c342e97:0x8a14e4d887786bfb>

Demilitarisering <http://www.aland.ax/fakta/sjalvstyrelsen/demilitariseringen/>

Demilitarisering och neutralisering <http://www.lagtinget.ax/text.con?iPage=57&m=136>

Svåra ord och begrepp

Bedriva näring - en person eller en sammanslutning av personer har ett företag.

Demilitarisering - på ett särskilt geografiskt område får det inte finnas militär eller befästningar. Det är något som man kommit överens om genom ett beslut inom ett visst land eller mellan flera länder.

Fast egendom - fastighet, gård, tomt eller mark.

Lagstiftningsbehörighet - Ålands lagting har rätt att stifta egna lagar inom vissa områden. Lagtinget får också stifta lagar om sådana områden som hör till självstyrelsen.

Massadress - många människor skriver under en önskan om något speciellt.

Neutralisering - Åland är under krigstid ett neutralt område. Det innebär att det inte får finnas militära aktiviteter här. Neutraliseringen skrevs in i konventionen om Ålands demilitarisering och neutralisering som skrevs under i Nationernas förbund 1921.

Parlamentarism - de personer som sitter i regeringen måste alltid ha parlamentets (riskdagens, lagtingets) förtroende. När en ny regering ska tillsättas förhandlar de olika grupperna om vilka som bäst kan samarbeta.

Stadfästa - formellt godkänna ett beslut.

Ålandsservitutet - är en bestämmelse som Ryssland, England och Frankrike kom överens om vid Parisfreden 1856. Ryssland lovade då att inte uppföra några befästningar eller andra militära anläggningar på Åland.

Ålandskonventionen är en överenskommelse som undertecknades av tio länder i Geneve 1921. Konventionen innebär att Åland ska vara ett demilitariserat och neutraliserat område. Inga krigshandlingar får förekomma.

Neutralisering - inga krigshandlingar får förekomma på området

Utskott - en mindre del av en beslutande församling (oftast lagtinget eller riksdagen) har som uppgift att förbereda beslut som senare ska tas i hela den beslutande församlingen. Lagtingsledamöterna och riksdagsledamöterna sitter i olika utskott. I utskotten behandlar man förslag till lagar och budget och kommer med förslag till lagtinget respektive riksdagen.

Ålandsfrågan är en gemensam benämning för dels Ålandsöarnas strategiska betydelse för nordisk försvars- och säkerhetspolitik, dels konflikten mellan Sverige och Finland 1917–21 som gällde vilket land Åland skulle höra till.

FLAGGAN

Ålänningarna ville ha en egen symbol och därför började de använda en flagga som var blå-gul-blå i tre våder, landskapets vapenfärger. Flaggan komponerades till den stora sångfesten i Mariehamn 1922 och det var första gången som Ålands befolkning kunde flagga med en egen åländsk symbol. 1934 utfärdade den finländska regeringen en förordning som slog fast att den åländska flaggan och andra flaggor endast fick användas om Finlands flagga också hissades. 1935 förbjöds den åländska flaggan av finländska myndigheter. Lantrådet Carl Björkman dömdes till 5 dagsböter eller 10 dygns fängelse för hissandet av "fel flagga". Talman Julius Sundblom protesterade genom att såga av sin flaggstång en fot från marken.

När Åland fick en ny självstyrelselag 1952 fick vi också rätten att ha en egen flagga. Så fort lagen trätt i kraft började landstinget diskutera hur flaggan skulle se ut. Landstinget delades snart i två grupper med olika åsikter. Den ena gruppen ville ha den gamla trevådsflaggan och den andra gruppen ville ha en traditionell korsflagga. De som ville ha korsflagga, som de övriga nordiska länderna hade, kom med många olika förslag. De hade svårt att komma överens om ett gemensamt förslag. Men till slut lyckades de enas. Förslaget var en flagga som påminner mycket om Sveriges flagga med ett smalt rött kors infällt i det gula.

Efter lång debatt och flera jämna omröstningar kunde landstingets talman den 9 december 1953 kungöra att förslaget med en korsflagga hade vunnit. Lagen om flaggan stadfästes av Finlands president 1954.

Ålands flaggas dag firades för första gången den 24 april 1954. Officiella åländska flaggdagar är:

- Den 30 mars, dagen för högtidlighållande av Ålands demilitarisering och neutralisering
- Den sista söndagen i april, Ålands flaggas dag
- Den 9 juni, Ålands självstyrelsedag

Intressanta fakta om Ålands flagga: <http://jp-ax.blogspot.com/2014/04/aland-flagga-60-ar-i-dag.html>

ÅLÄNNINGENS SÅNG

Åland har en egen landskapssång, Ålands landskapssång. Den är skriven av John Grandell (1892–1960) och tonsatt av Johan Fridolf Hagfors. Sången framfördes för första gången under sångfesten i Mariehamn 1922. På Åland sjungs den numera bland annat runt midsommarstängerna på midsommarafton och på Ålands självstyrelsedag 9 juni. Sången hade ursprungligen fyra verser men den tredje versen har sedan länge utelämnats både när den sjungs och i tryck.

Första versen

Landet med tusende öar och skär,
danat ur havsvågors sköte.
Åland, vårt Åland, vår hembygd det är.
Dig går vår längtan till möte!
Forngravars kummel i hängbjörkars skygd
tälja din tusenårs saga.
Aldrig förgäta vi fädernas bygd,
vart vi i fjärrled än draga,
vart vi i fjärrled än draga.

Andra versen

Skönt är vårt Åland när fjärdar och sund
blåna i vårljusa dagar,
ljukt är att vandra i skog och i lund,
i strändernas blommande hagar.
Midsommarstången mot aftonröd sky
reses av villiga händer,
ytterst i utskärens fiskareby
ungdomen vårdkasar tänder,
ungdomen vårdkasar tänder.

Tredje versen

Skönt är vårt Åland när vågsvallet yr
högt mot de mäktiga stupen
när under stjärnhimlen kyrkfolket styr
över de islagda djupen.
Ryter än stormen, i stugornas ro
spinnrocken sjunger sin visa
minnet av barndomens hägnande bo
sönerna lyckligast prisa,
sönerna lyckligast prisa.

Fjärde versen

Aldrig har åländska kvinnor och män
svikit sin stam och dess ära;
ofärd oss hotat, men segervisst än
frihetens arvsrätt vi bära.
Högt skall det klinga, vårt svenska språk,
tala med manande stämma,
lysa vår väg som en flammande båk,
visa var vi äro hemma,
visa var vi äro hemma

Ursprunget till sången: <http://www.bibliotek.ax/web/arena/alanningens-sang>

Ålänningens sång – utan ord: https://www.youtube.com/watch?v=03So_2bPiIU

Ålänningens sång – med sång av Eivor Lindström och sv/eng text:

<https://www.youtube.com/watch?v=XGKIdSW4WrU>

ÅLAND I FINLAND

PRESIDENTEN

Republikens president är statschef i Finland och eftersom Åland hör till Finland är presidenten också statschef på Åland. Republikens president har hand om den högsta verkställande makten tillsammans med statsrådet. Presidenten stadfäster lagar och statens budget som riksdagen har godkänt. Presidenten stadfäster också de lagar som Ålands lagting har godkänt.

Presidenten är vald för sex år i gången. Samma person kan sitta högst två perioder i följd. Presidenten utses genom direkta val. Om ingen av de kandidater som ställer upp i presidentvalet får över hälften av rösterna i den första valomgången genomförs en andra valomgång mellan de två kandidater som fick flest röster.

Här räknas Finlands alla presidenter upp, från Ståhlberg till Halonen (Mycket kort, ingen presentation): <https://arenan.yle.fi/1-2932539>

Att vara president i Finland (webbsidan var gjord då Tarja Halonen var president):
<http://barnenspresident.fi/sv/etusivu.html>

RIKSDAGEN

Finlands riksdag, landets parlament, består av 200 medlemmar. Riksdagen väljs för fyra år genom allmänna val. Riksdagen stiftar lagar och fattar beslut om statens budget samt godkänner internationella fördrag som gäller Finland. Beredningen av riksdagens lagstiftande arbete sker i olika utskott. Åland har en representant i Finland riksdag.

Lättläst broschyr om Finlands riksdag:

https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/esitemateriaalit/Documents/2012Eduskunta_Yleisesite_SELKO-SWE_LORES.pdf

En lättläst broschyr om den finländska riksdagen och riksdagshuset:

https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/esitemateriaalit/Documents/Barnens_riksdag_LOWRES.pdf

REGERINGEN

Statsrådet, som vanligtvis kallas regeringen, har hand om att verkställa det som riksdagen beslutar om och styr även utrikespolitiken tillsammans med presidenten. Regeringen bereder lagförslag och statens budget. Jämför med Ålands landskapsregerings uppgifter.

Regeringen består av statsministern och ministrarna. Ministrarna leder sina ministerier och deras verksamhetsområden. Riksdagen väljer statsminister. Presidenten utnämner den statsminister som riksdagen valt och ministrar enligt statsministerns förslag.

Info om statsrådet: <http://valtioneuvosto.fi/sv/statsradet>

LANDSHÖVDINGEN

Finland representeras på Åland av en landshövding, som utses av Finlands president efter överenskommelse med talmannen i lagtinget. Landshövdingen är chef för Statens ämbetsverk på Åland och är också finska statens högsta företrädare på Åland. Ålands landshövding är ordförande för Ålandsdelegationen. Landshövdingen öppnar och avslutar lagtinget de gånger presidenten inte sköter uppgiften. Landshövdingen har även ansvaret för att samordna de verksamheter som staten sköter i landskapet.

Landshövdingen på Åland: <http://www.ambetsverket.ax/landshovdingen-pa-aland>

STATENS ÄMBETSVERK

Statens ämbetsverk är den myndighet som representerar finska staten på Åland och som sköter vissa av de uppgifter de statliga ämbetsverken sköter i andra delar av landet. Ämbetsverket finns i Statens ämbetshus i Mariehamn och chef där är Ålands landshövding.

Uppgifter som statliga myndigheter sköter på Åland är sådana som Åland inte får bestämma över. Dessa är bland annat rättsväsendet, skatteuppbörden, tullen, sjöbevakningen och lantmäteriet.

Länk till Statens ämbetsverk på Åland: <http://www.ambetsverket.ax/>

ÅLANDSDELEGATIONEN

Ålandsdelegationen (ÅD) är ett organ där Finland och landskapet Åland gemensamt granskar Ålands landskapslagar, ger sitt utlåtande till presidenten och varje år fastställer hur mycket finska staten ska betala till Åland för att täcka uppgifterna för självstyrelsen.

Delegationen består av Ålands landshövding och två representanter vardera för Ålands landskapsregering och Finlands regering. Delegationen kan, om det uppstår konflikter, vara en neutral medlare mellan Åland och riket.

Bild: Siw Kyrklätt-Henriksson By [CC BY-SA 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)

De nordiska länderna har växelvis samarbetat, krigat, ingått i unioner och underkastat sig varandra. Samarbetet mellan de nordiska länderna är bland de äldsta och mest omfattande samarbetena i världen mellan olika länder.

Introduktion till det nordiska samarbetet video: <http://www.norden.org/sv/nordiska-raadet/video?vid=35211515557046bdaf8e366f4307ce27>

NORDISKA RÅDET

Nordiska Rådet är det officiella nordiska samarbetets myndighet. Nordiska Rådet bildades 1952 och har 87 valda medlemmar från Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt från de självstyrda områdena Färöarna, Grönland och Åland.

Åland har sedan 1970 egen representation i Nordiska Rådet. Lagtinget väljer två ledamöter till medlemmar i rådet. Landskapsregeringen väljer också representanter och tillsammans bildar de Ålands delegation i Nordiska Rådet.

Nordiska Rådets sida: <http://www.norden.org/sv/nordiska-raadet>

NORDISKA MINISTERRÅDET

Nordiska ministerrådet är de nordiska regeringarnas samarbetsorgan. Landskapsregeringen deltar i Nordiska ministerrådets arbete.

Nordiska ministerrådets sida: <http://www.norden.org/sv/nordiska-ministerraadet/om-nordiska-ministerraadet>

HALLÅ NORDEN

Hallå Norden är Nordiska ministerrådets informationstjänst. De hjälper den om vill arbeta, studera eller flytta till ett annat nordiskt land.

Om Hallå Norden: <http://www.norden.org/sv/norden-foer-dig/om-informationstjaensten-hallaa-norden-1>

NORDENS INSTITUT PÅ ÅLAND

Nordens Institut på Åland (NIPÅ) jobbar för att Åland ska kunna delta i nordiskt samarbete och är en viktig länk för kulturutbytet mellan Åland och andra länder.

NIPÅ:s hemsida: <http://www.nipa.ax/>

Övrig Nordeninfo: <http://www.pohjola-norden.fi/sv/startside/>

ÅLAND I EU

Europeiska unionen (EU) är en sammanslutning som består av 28 medlemsländer. EU består av flera organ och institutioner som sköter om unionens beslut. Unionen har olika symboler:

- stjärnflaggan, där 12 stjärnor symboliserar enighet och harmoni
- europahymnen, som består av en del av den sista satsen i Ludwig van Beethovens nionde symfoni.
- europadagen, som firas av medlemsländerna den nionde maj.
- mottot "Förenade i mångfalden"

EU blev tilldelad Nobels fredspris i december 2012.

Åland anordnade en egen folkomröstning om medlemskap i EU 1994. En majoritet av ålänningarna röstade för medlemskap och Åland gick med i EU samtidigt som Finland 1995. Det finns ett särskilt Ålandsprotokoll som bestämmer Ålands ställning inom EU. I protokollet finns några viktiga undantag, bland annat att Åland räknas som tredje land när det gäller beskattning. Det betyder t.ex. att det får finnas försäljning av skattebefriade varor (tax-free) på färjorna som tar iland i landskapet. Åland får också fortsätta att tillämpa sina egna regler om rätt att äga mark och bedriva näring.

En karta som visar vilka länder som tillhör EU. Här kan man välja olika årtal för att se när respektive land gick med i EU <https://eu.riksdagen.se/vad-ar-eu/medlem-i-eu/#>

EURO

EU har en gemensam valuta, euro (€). Euron används i 19 EU-länder: Finland, Tyskland, Österrike, Nederländerna, Belgien, Luxemburg, Irland, Frankrike, Italien, Spanien, Portugal, Grekland, Slovenien, Cypern, Malta, Slovakien, Estland, Lettland och Litauen.

Euro började användas i januari 2002. Eurosedlarna finns i sju och mynten i åtta olika valörer. Sedlarna ser nästan lika ut i alla länder. Det som skiljer är att varje land har ett eget motiv på den ena sidan.

Bild: [Euro coins and banknotes](#) by [Avij](#) by Wikimedia Commons ([PD](#))

Ett spel om vilka länder i Europa som använder Euro:

<http://www.toporopa.eu/en/eurozone.html>

Extra: Så här ritar du Eurologon:

http://test.scoilnet.ie/Res/paulmcdonnell130899090708_2.htm

En film (på engelska) om tillverkningen av 2€mynten:

<https://www.youtube.com/watch?v=rFDsSMDeV3w>

NÄRINGAR

På Åland finns många företag och en lång tradition av att grunda egna företag. Det finns ca 2600 företag och av dem är cirka 100 jordbruksföretag. De flesta företagen har mindre än 10 anställda och många är enmansföretag. Det finns också företag med mer än 50 anställda, t.ex. färjerederier, banker och försäkringsbolag.

Viktiga näringar för Åland är sjöfart och färjetrafik, turism och förädling av jordbruks- och fiskprodukter. Dessutom är näringar inom tjänste- och servicesektorn viktiga.

SJÖFART OCH TURISM

Vattnet som omger Åland har gjort att sjöfarten har varit och fortfarande är en viktig näring för Åland. Bondeseglationen och Gustaf Erikssons handelsflotta lade grunderna till den sjöfart vi har idag.

Det finns flera arbetsplatser inom den åländska sjöfarten än vad det finns ålänningar som jobbar med detta. Därför arbetar många personer som är bosatta utanför Åland på fartyg. Färjetrafiken är också mycket viktig för att turisterna ska komma till Åland.

Under ett år kommer det ungefär 2,1 miljoner personer till Åland. De flesta stannar bara en kort stund eller över dagen men en del stannar en eller flera nätter. På hotell och gästhem finns cirka 2 600 bäddplatser och det finns mer än 2 000 uthyrningsstugor. Förutom med passagerarfärjor kommer en del av turisterna också med flyg. Dessutom kommer en del turister i egna fritidsbåtar och kan då övernatta i någon av de nära tjugo åländska gästhamnarna.

Bakgrunden till sjöfarten: <http://kurs01.strax.ax/start.con?iPage=63&m=88>

En film om Pommern – The last grain racer: <https://vimeo.com/98808036> Av Ron Söderlund.

m/s Fjärdvägens transporter till och från fastlandet: <https://vimeo.com/38905925>

Reklamfilm för m/s Viking Grace (handlar också om att jobba ombord): <https://vimeo.com/65572959>

Olika yrken ombord: <http://www.sjofart.ax/jobba-sjofart/vem-ar-vem-ombord>

PRIMÄRNÄRINGAR OCH INDUSTRI

Jordbruk och fiske brukar kallas för primärnäringsringar eftersom de näringarna bidrar till den mat vi äter. Det är inte så många som jobbar inom dem längre men de är viktiga för att det ska finnas råvaror till livsmedelsindustrin. Små odlingsområden och ett klimat som är bra för odling har gjort att man på Åland allt mer börjat odla så kallade specialgrödor som lök, kinakål, potatis och äpple.

Hur är det att vara bonde: <http://bondeniskolan.se/>

Den åländska industrin är liten om man jämför med områdena runt Åland, men den är viktig för att det som tillverkas också exporteras (säljs) utanför Åland. Industrin på Åland förädlar jordbruksprodukter och fisk. Dessutom finns plastindustri, metall- och verkstadsindustri, snickerier, tryckerier och elektronikindustri.

ARBETSMARKNAD

Arbetslösheten är, och har länge varit, låg på Åland (ca 4% 2017). Den stora mängd turister som sommartid besöker Åland gör att servicenäringsringarna under högsäsong är beroende av arbetskraft från andra orter. Närheten till Stockholms- och Helsingforsregionerna har gjort det möjligt för framför allt ungdomar att hitta jobb och utbildningsplatser på Åland också då det är lågkonjunktur på hemmaplan.

MEDIA

Det finns två lokaltidningar på Åland, Tidningen Åland och Nya Åland. De utkommer båda både i pappers- och digitalt format.

Ålands Radio och TV AB är ett aktiebolag som ägs av Ålands landskapsregering. Bolaget har hand om icke kommersiell radio och TV på Åland. Förutom det sköter de också om att ålänningarna kan lyssna till och se svenska och finska public service radio- och tv-kanaler. Det finns också kommersiella radio- och tv-kanaler på Åland. Vid undersökningar har det framkommit att de flesta ålänningar lyssnar på åländska och finlandssvenska radioprogram och tittar gärna på de svenska tv-kanalerna.

Bild: ©Ålands landskapsregering

KOMMUNIKATIONER OCH IT

Ålänningarna och det åländska näringslivet är beroende av goda kommunikationer då Åland är helt omgivet av vatten. Färjor går till Sverige, Finland och Estland. Under vinterhalvåret finns ca 20 färjeavgångar per dygn och under sommarsäsongen nästan dubbelt så många. Även om de flesta åker färja går det också att flyga både till Sverige och till övriga Finland. Inom Åland kan du åka med skärgårdsfärjorna som går mellan de olika skärgårdskommunerna och fasta Åland. Vissa av dem går också till fastlandet.

Bild: [Ålandstrafikens Skiftet vid Houtskär](#) by CC BY-SA 3.0

Åland har legat långt fram inom informationsteknologin och det finns bredbandsnät som är tillgängligt för så gott som alla ålänningar. Mobiltelefonnätet täcker både fasta Åland och skärgårdskommunerna.

Transport: <http://www.aland.ax/flytta/sa-fungerar-aland/transport/>

Svåra ord och begrepp

Näring - det folk jobbar med för att få inkomster dvs. yrkesmässig verksamhet

Tjänsteman - en person som, oavsett kön, tillhör en yrkeskategori. En tjänsteman producerar tjänster i stället för varor.

Servicenäring/servicesektorn - arbeten där människorna jobbar med olika serviceyrken och inte producerar varor.

SJÖFÅGELJAKT

Sjöfågeljakten har en mycket lång tradition i skärgården. Förr gav sjöfågeljakten färskt kött efter de långa vintrarna och ett nyttigt tillskott i maten under år när det var ont om mat. Jakten är fortfarande viktig för hundratal ålänningar, men ses mera som en rekreation och avkoppling. Det är en naturupplevelse att sätta sig på pass innan det hunnit bli ljust på morgonen, se solen gå upp och lyssna till alla ljud.

Vårjakten har under de senaste åren minskat kraftigt jämfört med hur det var tidigare. Det finns en regel inom EU som säger att man inte får jaga när fåglarna häckar. Tack vare ett undantag från den regeln har vi fortfarande möjlighet att jaga guding i liten skala på våren. Jakten är tillåten endast för dem som har åländskt jaktkort.

Den sjöfågeljakt som bedrivs på Åland kallas oftast vettaskytte därför att man använder vettar. En vette är en konstgjord, flytande lockfågel som används för att locka sjöfågel att flyga så nära att jägaren kan skjuta dem. De vettar som används i dag är oftast gjorda av plast men det finns också så kallade fjädervettar. De är gjorda av skinn från riktiga fåglar och fyllda med bland annat torkade ormbunkar. Platsen där man sitter gömd för att kunna skjuta kallas vettaskåra.

Förr användes också sjöfåglarna till annat än till mat. Ur sjöfågelbona plockades dun och ägg. Det finaste dunet kom från övergivna ejderbon. För att få fram ett kilo ejderdun behövdes 80 - 100 bon. Till en dyna går det åt 400 gr. När dunet plockats ur bona skulle det rensas från allt skräp och sedan torkas. Det krävdes mycket arbete att få dunet rent. Man kunde få 2000 - 3000 mark per kilo under början av 1900-talet. I dagens pengar motsvarar det ca 300 - 500 euro.

Äggen användes till matlagning och bakning men de kunde också sparas. Då lades äggen i kalkvatten och de kunde sparas upp till ett år utan att bli gamla. Det är fortfarande tillåtet att plocka skrakägg men för att få göra det måste man ha jaktkort.

En beskrivning exakt hur det gick till vid duntäckt finns i boken: Åland 1 - 25 maj (sid 9 - 10) av Daniel Eriksson

VALBORGSFIRANDE

Den första maj har Valborg namnsdag och därför kallas kvällen innan för Valborgsmässoafton. Idag kopplar vi ihop valborgsmässoafton med att våren och ljuset kommer. I många städer samlas man för att lyssna på någon kör som sjunger in våren. I Mariehamn är det Mariehamnskvartetten som sjunger på Torget på Valborgsmässoafton.

På Valborgsmässoafton samlas också många för att elda brasor. De här brasorna kallas majbrasor och består oftast av ris och kvistar som samlats ihop. På flera ställen på Åland finns det stora brasor dit alla är välkomna t.ex. i Finström vid Uffe på Berget. Vid de små brasorna kan man grilla korv. Det är också vanligt att man dricker mjöd, äter munkar eller struvor. Första maj är arbetarnas egen helgdag. Det är en allmän helgdag och då är de allra flesta lediga. Nuförtiden är första maj den största demonstrationsdagen på hela året för arbetare. I Mariehamn brukar Ålands Socialdemokrater samlas för att gå i ett demonstrationståg och sedan hålla tal. Samtidigt håller Lions loppmarknad och Ålands Motorklubb har motorcykelparad.

Bild: Jörgen Pettersson

Första maj ansågs vara den första sommardagen och djuren släpptes på bete. Nu är det populärt på Åland att åka och titta på "kosläpp". Det betyder att man släpper ut korna från ladugården på bete.

Brasa vid Notudden 30.04.2014 foto Jörgen Pettersson <http://jp-ax.blogspot.com/2014/05/fabian-tande-arets-brasa.html>

Fakta om Valborgsfirande och första maj <http://www.so-rummet.se/fakta-artiklar/historien-bakom-valborgsfirandet-och-forsta-maj>

Historiskt om Valborgsfirande och första maj <http://kpwebben.se/historiskt-om-valborgsmassoafton-och-forsta-maj/>

SJÄLVSTYRELSEFIRANDE

Självstyrelsedagen firas den 9 juni för att det första lagliga landstinget hade sitt första möte den dagen år 1922. Självstyrelsedagen är en allmän flaggdag. För dem som jobbar inom den offentliga sektorn dvs. inom kommunal- och landskapsförvaltningen räknas dagen som helgdag.

Det ordnas olika program för att fira den här dagen. Lagtinget ordnar uppvaktning vid Julius Sundbloms staty vid torget i Mariehamn. Då ordnas det också en parad från Självstyrelsegården till statyn. De som deltar i paraden är från olika föreningar och organisationer. Därefter hålls tal och tillsammans sjunger de Ålänningens sång.

Det är också olika aktiviteter på torget i Mariehamn och runt om på Åland för att fira den här dagen.

MIDSOMMARFIRANDE

Midsommar firas ofta med att släkt och vänner träffas och umgås. Idag har det blivit allt vanligare att samlas kring en gemensam måltid, ofta med sill, nypotatis och jordgubbar. För de flesta är det också viktigt att vara med när midsommarstången reses.

Ordet midsommarstång används på hela Åland och i Åboland medan man i stora delar av Sverige använder ordet majstång. På Åland betydde ordet majstång de stänger som förr restes utanför portarna vid bröllop. Midsommarstången däremot är en 15 - 20 m hög stång med speciella dekorationer. Nästan varje större by på Åland har en midsommarstång och den är oftast placerad på en öppen plats. Förr stod stången oftast vid en vägkorsning men nu finns de för det mesta vid en ungdomslokal. I skärgården står många av stängerna på ett högt berg där de syns bra.

Man tror att midsommarstången från början restes för att hälsa sommaren välkommen och för att man skulle få bra skörd. Den reses på årets kortaste natt. Stängerna kläs på lite olika sätt men det finns många dekorationer som är likadana på alla stänger. Arbetet med att klä stången påbörjas tidigt. De olika dekorationerna görs för hand och är oftast nya varje år och symboliserar flera olika saker:

- Den lilla trägubben, fäktargubben, symboliserar med sina fäktande armar i vinden en god skörd, flit och arbete. Gubben är ofta klädd i vit skjorta, slips och väst eller någon form av uniform. I den åländska skärgården används oftast en vit eller förgylld knopp istället för en fäktargubbe.
- Under fäktargubben sitter vimpeln som oftast är i de åländska färgerna. Vimpeln kan också ha ett årtal, eller en text som är tryckt eller broderad. De små segelbåtarna som sitter under vimpeln symboliserar sjönäringen och den åländska sjöfarten.
- Mellan korsarmarna på stången hängs lövade snören. Byarna kan använda blad från olika träd men de vanligaste är asplöv. Formen på snörena bildar ofta ett timglasliknande utseende och har tolkats som symboler för god skörd. Kronorna, som kanske är den åländska midsommarstångens mest speciella dekoration, binds eller repareras några veckor före midsommar. Jan Karlsgårdens midsommarstång har totalt 42 kronor, 6 stora och 36 mindre. Kronorna symboliserar markens gröda.

Det är stångkaptenen som leder arbetet och ser till att allt är klart då stången ska resas. Stångresningen sker med hjälp av rep, vajrar och stänger som är hopbundna i ena änden. Den åländska midsommarstången kan väga ända upp till ett ton och det krävs krafter för att den ska resas.

Den åländska midsommarstången står ofta kvar efter midsommaraftonens festligheter och kan ses på festplatserna under nästan hela året. Eftersom midsommarstången ser olika ut från by till by tävlade man förr om vem som hade den längsta och vackraste midsommarstången.

Tydor och magi

På midsommarnatten har sedan gammalt märkliga saker inträffat. Med magiska hjälpmedel har man kunnat försäkra sig om god skörd och frisk boskap, samla läkeörter och dessutom se sorg, glädje och kärlek i framtiden.

Det är vanligt att löva hus, grindar och kyrkor, och det görs förmodligen till stor del i dekorationssyfte. Förr i världen lövades också fähusen, även om boskapen var ute på bete. Det hette att kor skyddas från allt ont om man sticker in tre rönkvistar, som ska vara brutna före midsommar, i taket mitt över dess bås. I Vårdö sades det att man får tur med fåren om man ger dem kvistarna som stugan lövats med. Djurens sjukdomar kunde botas med gräs som repats på midsommarnatten. Också för människor användes gärna örter plockade på midsommarnatten, eftersom växterna då hade mest kraft. Också midsommarnattens dagg ansågs ha läkande kraft, och om man rullade sig i daggigt gräs försvann fräknar och finnar.

Det mesta av midsommarens magi är förenat med framtid och kärlek. Enligt sägnen finns det flera olika metoder för flickor att ta reda på vem de ska gifta sig med. Den vanligaste är att plocka nio (ibland står det sju) olika sorters blommor och sova med dem under huvudkudden. Då visar sig den blivande mannen i en dröm. Om man dessutom skakar den vissna buketten morgonen efter kan man hitta hans hårstrå. Vill flickan inte vänta kan hon plocka nio olika sorters blommor på nio olika ängar, och då ska hon få träffa honom redan på midsommarnatten. En annan variant är att sopa golvet baklänges i bara linnet på midsommarnatten. Gör hon det ute på gården träffar hon sin blivande fästman i grinden.

Vid vägar som korsar varandra händer mycket under midsommarnatten. Ställer man sig vid en korsväg på midsommarnatten får man se sin tillkommande. I Lemland Västeränga gick flickorna över nio korsvägar och mötte sina blivande män då de gick över den sista. På Kökar heter det att man klockan tolv kan lära sig spela av troll- eller forskarlen.

Vill man veta något om det kommande året i största allmänhet kan man gå och sätta sig under ett gammalt äppelträd på midsommarnatten. Det kommande året syns också om man sätter sig på taket till ett hus som flyttats tre gånger.

Fakta

Lönnroth-Sundman: Från fäktargubbe till rotnöl (2007)

Midsommarstångsresning i Sibby, Sund: <https://www.youtube.com/watch?v=a3C1z40Zv48>

Midsommarstångsresning i Torsholma, där man hissar flaggorna i midsommarstången:
<https://www.youtube.com/watch?v=rpe2nDcE0UY>

Visar midsommarstången vid Jan Karlsgården: <https://www.youtube.com/watch?v=UtXwyGFe7JA>

SKÖRDEFESTEN

Under Skördefesten, som ordnas i september, kan man besöka öppna gårdar, lära om livet på landet och handla lokalt producerade varor. Många restauranger hålls öppna under dagarna och det ordnas också Plåpp Åpp-aktiviteter, dvs. aktiviteter som håller på några få timmar.

Skördefestens symbol är ett äpple och en stormlykta och när man åker runt i höstmörkret på landet ser man ofta rader med stämningsfulla stormlyktor som visar vägen till gården.

Det är många ålänningar som åker runt och besöker olika gårdar och antalet besökare ökar för varje år. Skördefesten lockar också besökare från fastlandet och Sverige.

Jerry Mattsson från Sund, Strömbolstad berättar om favoritkon Långöra och vad som händer med hennes mjölk <https://www.youtube.com/watch?v=pDWkvUxJ0Bc>

Vad gör man med lammen (Marskogens lamm) <https://www.youtube.com/watch?v=wdMEIQ9XJ44>

Äppelodling https://www.youtube.com/watch?v=kRoUc_r9-LQ

LILLA JUL-FIRANDE

Lillajul firas i Finland och på Åland kvällen före första advent och är en försmak av julen. Den är en minivariant av julafton. I en del familjer har man en liten julgran som pyntas och ibland får barnen små julklappar. Julklapparna brukar oftast vara små saker eller så får barnen en så kallad julkalender. Till skillnad från julafton är det inte jultomten som kommer med julklapparna utan tomtenissarna. Barnen brukar få höra av de vuxna att det gäller att vara extra snäll på lillajul då tomtenissarna håller barnen under uppsikt och rapporterar direkt till jultomten. Många familjer äter också julmat vid lillajul.

En populär tradition på lillajul är att gå på julmarknad. Lillajul-marknaden på Jan Karlsgården i Sund är Ålands äldsta och största julmarknad.

I mangårdsbyggnadens storstuga på Jan Karlsgården visar man hur det kunde se ut på en bondgård när man firade jul under andra halvan av 1800-talet. Golvet är smyckat med en enrisruta. Bordet dukas med julbröd och ett trearmat ljus som ska brinna hela natten. Det ligger halm på golvet under

bordet och en "himmel" hängs upp ovanför bordet. Himmeln är sydd av ett vitt lakan med en violett sidensjal i mitten och kantad med pappersblommor. Spinnrocken och bindtjugan bärs ut för man ska inte arbeta på julen.

Jul förr

Mangårdsbyggnaden, som är detsamma som själva boningshuset, var indelad i tre rum. Till vänster när man kom in genom ytterdörren låg finrummet, som också kallades salen eller andersstugan. Rakt fram låg "sytningskammaren" där gårdens äldre ägare bodde och till höger låg storstugan.

Golvet skurades ordentligt rent inför julen. Man använde sand att skura med. Det låg halm på golvet och där sov husbondfolket under julnatten för man trodde att de döda kom tillbaka under julnatten och då skulle de sova i sängarna. Bruket av halm upphörde på 1870-talet. Duken i taket var uppsatt för att hindra sot från att falla ner på maten. Brödhögen var så kallat skådebröd som sparades till det var dags att så på våren. Då gav man den åt hästarna för att det skulle ge bra växt och så småningom skörd under året.

På golvet låg också en julruta gjord av enris. Enriset hade tre olika funktioner: som luftrenare, höll möss borta och som doftspridare samtidigt som det var vackert.

JULUTSOPNING

Enligt gammal sägen är julen slut på Tjugondag Knut och det firas med seden att sopa ut julen. Ingen vet hur gammal den seden är på Åland. Barn i åldern 5 - 12 år går utklädda från hus till hus med en kvast eller borste och "sopar ut julen". De får då godis som tack.

Förr i tiden bultade man ut julen. Då gick ungdomar runt i byarna och slog i knutarna med olika sorters klubbor samtidigt som de ropade att julen är slut. De klädde ut sig genom att ta det som fanns hemma t.ex. gamla kläder. Nu har julutsopningen förändrats och det ordnas bl.a.

julutsopningsdans på torget i Mariehamn. Barnen lär ofta ut sig till något speciellt och de har köpta kläder och ofta masker för ansiktet. Det har också blivit viktigare för utsoparna att samla så mycket godis som möjligt.

Liksom många andra länder, regioner och samhällen så finns det också flera maträtter som är typiska för Åland. Hit kan bl.a. räknas ålandspannkaka med sviskonkräm, svartbröd och hemvetebröd.

Ålandspannkaka

Bild: [Ålandspannkaka](#) By [Tovah](#) CC BY-SA 3.0

Ålandspannkaka är en åländsk variant av ugnspannkaka. Mannagrynsgröt eller risgrynsgröt blandas i smeten, som smaksätts med kardemumma. Pannkakan serveras med sviskonkräm och vispad grädde. Det är ett bra sätt att ta hand om överbliven gröt.

Ålandspannkaka med sviskonkräm

1 l mjölk
1 dl risgryn eller 1,5 dl mannagryn
1 dl vetemjöl
3 ägg
½ - 1 dl socker
½ tsk salt
2 tsk kardemumma eller 1 knivsudd saffran
50 g smör eller margarin
Mjöl och risgryn (eller mannagryn) kokas till en smidig gröt som får svalna något. Äggen vispas med sockret och blandas i gröten. Mjölet, saltet och kardemumman tillsätts (om smeten är för tjock tillsätts mer mjölk). Smörj en ugnform eller rund stekpanna och häll i smeten. Klicka på smöret. Grädda i 200° ca 40 - 60 minuter. Servera med sviskonkräm (eller sylt) och vispgrädde (snömos).

Sviskonkräm

1 l vatten
1 dl syrlig saft
20 sviskon (torkade plommon)
1 dl strösocker
1 bit kanel
3 msk potatismjöl (utrört i lite vatten)
Blötlägg sviskonen någon timme vid behov. Koka dem i blötlägningsvattnet tillsammans med saften och kanelbiten. Tillsätt sockret. Rör ut potatismjölet i lite vatten och avred krämen. Ge krämen ett hastigt uppkok och låt den svalna något före serveringen. Serveras med vispgrädde.

Källa: Ålands Marthadistrikt r.f. (2002): *Ät med hela mun – Traditionell åländsk mat.*

Svartbröd

Svartbröd är ett kompakt söt-syrligt rågbröd som håller sig färskt länge. Förr i tiden bakade man brödet som ett näringsrikt färdkostbröd för fiskare, säljagare och sjömän. Idag äter man brödet som vilket bröd som helst, till frukost, med ost eller som tillbehör till olika fiskrätter.

Recept

500 g malt (grovt)
1,2 kg rågmjöl (grovt)
1,3 kg grahamsmjöl
3 - 4 dl sirap
40 g jäst
2,5 l vatten
salt efter smak
kaffe och sirap till smörjningen av kakorna

Dag 1:

- Rör ner 1/3 av maltet och 1/3 av rågmjölet noggrant med träslev i 8 dl varmt vatten under ca 15 minuter. Strö lite malt och rågmjöl som ett täcke över degen. Täck över bunken med handdukar och en filt så den hålls varm och låt degen vila i 20 minuter.
- Degen rörs om igen och ca 8 dl kokande vatten hälls på, litet i sänder. Rör ca 15 minuter.
- Strö 1/3 av maltet och 1/3 av rågmjölet över degen som ett täcke. Handdukar och filt läggs tätt över degen igen. Låt vila 20 minuter.
- Degen rörs kraftigt i minst 15 minuter. Kokande vatten hälls på, litet i sänder, under kraftig omrörning. Den sista malten och nästan allt rågmjöl strös över degen. Handdukar och filt läggs tätt över degen igen. Låt vila i 20 minuter.
- Degen rörs åter kraftigt i ca 15 minuter. Ungefär 1 tsk jäst smulas över degen och rörs ner. Det sista rågmjölet strös över degen. Handdukar och filt läggs tätt över degen igen och den får jäsa över natten.

Dag 2:

- Resten av jästen smulas, löses upp i sirapen och tillsätts degen, grahammjölet tillsätts (spara lite till utbakningen) och man knådar tills degen lossnar från handen och "smäller" (degen pratar, brukar man säga). Lite mjöl strös över degen som ska "korsas" (man tryckte förr in ett kors i degen med handsidan). Handdukar och filt läggs tätt över degen, som får jäsa tills den verkar färdig att bakas ut.
- Degen läggs upp på bakkbordet och delas i 8 lika stora delar, av vilka man ut 1,5 cm tjocka kakor som får jäsa och naggas.
- Kakorna gräddas i ca 225° under 15 - 20 minuter. Genast då bröden tas ur ugnen skall de smörjas rikligt med en blandning av kaffe och sirap – glöm inte att smörja undersidan. Man kan också hastigt doppa ned hela kakan i blandningen. Bred snabbt dukar över kakorna så att de hålls mjuka. De hålls väl nedbäddade tills de är ljumma, då smörjs de igen.
- Låt kakorna torka upp efter andra smörjningen, trava dem parvis med övre sidan mot varandra, packa in dem tätt i folie och låt dem ligga i 100 - 150 ° lågt ner i ugnen i 6 timmar –

- eller tills bröden är svarta. Ett kärl med vatten ska finnas med i ugnen medan bröden ligger där. På så sätt blir brödet svart och sött.
- När kakorna tas ut från ugnen packas de väl in i handdukar och en filt för att svalna långsamt. Låt sedan svartbrödet stå nedbäddat i två dygn. Smaken blir bättre för varje dag.

Källa: Ålands Marthadistrikt r.f. (2002): *Ät med hela mun – Traditionell åländsk mat.*

Hemvete

Hemvete är ett traditionellt åländskt bröd som bakas på grahamsmjöl. Det finns att köpa i butikerna på Åland, men många bakar det själv. Namnet hemvete har sitt ursprung från att man förr malde sitt eget mjöl hemma på gården.

Recept

1 liter vatten (eller mjölk)

25 g jäst

1/2 msk salt

ca 2 liter hemvetemjöl (Hemvetemjöl säljs på Åland, kan ersättas med grahamsmjöl)

50 g smör eller olja (kan uteslutas)

Värm degvätskan till 37°C och smula i jästen. Tillsätt salt och smör och mjöl lite i taget. Knåda tills degen är jämn och börjar släppa kärlet. Låt jäsa under duk ca en timme.

Baka ut degen på mjölat bakbord och dela den i sex lika stora delar. Kavla ut till runda kakor som är cirka 1,5 cm tjocka.

Låt jäsa 30 - 40 minuter under duk. Nagga kakorna och grädda i 250°C 10 - 15 minuter.

DIALEKTER

Åländska är en svensk dialektgrupp som talas på Åland. Åländskan kan av många uppfattas som en variant av östsvenska eftersom Åland hör till Finland, men dialekten skiljer sig på många punkter från de olika varianter av finlandssvenska som talas i övriga Finland. Dialekten ligger närmare uppländskan än finlandssvenskan. Tidigare kunde man tydligt höra från vilken del av Åland en person kom eftersom man talade med olika dialekt på olika delar av Åland.

Åländska ord och uttryck <https://www.bibliotek.ax/web/arena/liten-alandsk-ordlista>

Fakta om åländsk dialekt: <http://sv.wikipedia.org/wiki/%C3%85l%C3%A4ndska>

Här kan du lyssna på ljudprov från inspelningar med både yngre och äldre talare från olika platser på Åland: <http://www.sls.fi/sv/node/2046>

Dialekter: Inspelningar från Eckerö 1968 av två personer födda i slutet av 1800-talet:
<http://www.sprakochfolkminnen.se/om-oss/kontakt/dialekt--och-folkminnesarkivet-i-uppsala/hundraarsjubileum-2014/etnologen-wolter-ehn/lyssna-pa-inspelningar.html>

FÖRFATTARE OCH SKRIVARE

Det finns och har funnits många duktiga författare på Åland. Här finns information om deras verk och utdrag ur deras texter <https://www.bibliotek.ax/web/arena/forfattare-och-skrivare>

ÖVRIGT

Dans

Knytnävspolska - <https://www.youtube.com/watch?v=oTsWZhwQEdw>

Eckerö post- och tullhus

Grisen som ska kolla in posthuset <https://svenska.yle.fi/artikel/2016/04/06/grisens-resa-i-finland- visar-historiska-platser>

Strömmingsmarknaden

Strömmingsmarknaden i Helsingfors har en lång tradition. Den första strömmingsmarknaden i Helsingfors hölls redan 1743. För yrkesfiskarna har Helsingfors strömmingsmarknad alltid varit viktig. Priset på fisk var speciellt viktigt på den marknaden, för det bestämde priset på saltfisk i hela landet ända fram till 1800-talets slut. Fisk och andra skärgårdsprodukter var mycket efterfrågade för Helsingforsborna på den tiden. På somrarna var det lätt att få tag på fisk, men på vintern när det var is på havet och båtarna var infrusna var det svårare. Därför var folk tvungna att köpa saltfisk för hela vinterns behov redan på hösten. Fiskeperioden tog slut vid Mickelsmäss, den 29 september, och då hölls strömmingsmarknaden. Nu hålls marknaden på hösten, vanligtvis i oktober.

Konkurrensen var hård och det var inte alltid strömmingen som gick bäst åt. Man sålde också sälskinn, svartbröd och ullgarn för det tyckte stadsborna i Helsingfors om. Under mitten av 1900-talet kunde det vara upp till fyrtio båtar från Åland på marknaden men på senare år är de mycket färre.

Olika klipp och text om strömmingsmarknaden:

<http://svenska.yle.fi/artikel/2012/10/03/strommingsmarknaden-i-helsingfors>